

VU Research Portal

Gabelentz en Hoogvliet over partikels

Noordegraaf, J.

published in

Van Hemsterhuis tot Stutterheim. Over wetenschapsgeschiedenis
2000

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (2000). Gabelentz en Hoogvliet over partikels. In J. Noordegraaf (Ed.), *Van Hemsterhuis tot Stutterheim. Over wetenschapsgeschiedenis* (pp. 198-201). Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

GABELENTZ EN HOOGVLIET OVER PARTIKELS

Jan Noordegraaf

In zijn inaugurele rede van 1947 heeft Anton Reichling de Duitse taalkundige Georg von der Gabelentz (1840-1893) een welhaast ‘visioenair schouwer’ en ‘voorganger’ van Saussure genoemd (Reichling 1947: 6). En vijf jaar later typeerde de neerlandicus L.C. Michels (1887-1984) Gabelentz als een ‘voorloper van de structurele taalkunde en de fonologie’. Maar ook op het gebied van de syntaxis kan men in het bekende boek van de Duitse geleerde ideeën vinden die door latere taalkundigen zijn gebruikt of herontdekt. Enkele jaren geleden heb ik erop gewezen dat de aan neerlandici uit het werk van P.C. Paardekooper bekende eenzinsdeelproef ook in Gabelentz z’n boek *Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse* uit 1891 te vinden is (cf. Noordegraaf 1997). Maar ook elders lijkt de schim van Gabelentz in de neerlandistiek waarneembaar. Om dat te laten zien begin ik met een citaat uit een artikel van Ton van der Wouden:

In 1903 verscheen *Lingua. Een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis, meer bepaaldelijk bestemd voor leeraren en onderwijzenden in moderne en oude talen* van de Amsterdamse¹ leraar klassieke talen J.M. (Jan) Hoogvliet. Vrijwel niemand kent dat boek nog. Toch is het belangrijk, omdat daarin, voor zover we weten, voor het eerst in de geschiedenis serieus aandacht gevraagd wordt voor wat Hoogvliet ‘invoegselwoordjes’ noemde (Van der Wouden 1999: 292).

Van der Wouden verwoordt hier dunkt me een algemeen geaccepteerd inzicht. Tegenwoordig immers wordt door menig Nederlands ‘Partikelforscher’ standaard gerefereerd aan de Haagse classicus en algemeen linguïst Jan Marius Hoogvliet (1860-1924), omdat die in zijn *Lingua* een aantal bladzijden heeft gewijd aan de ‘invoegselwoorden’, waarmee hij doelde op modale partikels als ‘es, even, nu. In zijn boek besprak Hoogvliet hun lastig te omschrijven betekenis en ook hun ‘kuddediergedrag’ (Van der Wouden), hun neiging om op een kluitje bij elkaar te gaan staan. Het spectaculairste voorbeeld van maximale clustering is de in het Nederlandse partikelonderzoek klassiek geworden zin:

- (1) Geef de boeken dan nu toch maar ’es even hier (Hoogvliet 1903a: 98)

Invoegselwoorden maken bij Hoogvliet deel uit van de groep van ‘volzinwoorden’, woorden die in hun eentje een volledige zin kunnen vormen, zoals *ja!* of *belaas!*² [199]

¹ Het voorwoord is evenwel gedagtekend ‘Den Haag, Augustus 1902’ (Hoogvliet 1903: vi).

² Bergmans (1988: 292-293) wijst in positieve zin naar Hoogvliets behandeling van deze volzinwoorden wanneer hij de analyse van de performatieve werkwoorden door J.R. Ross en andere linguïsten uit de jaren zeventig van de vorige eeuw aan de orde stelt. Hoogvliets observatie dat het ‘subject’ van de volzinwoorden altijd ‘ik’ is (1903a: 86-88), werd ook door Dèr Mouw (1987 [1903]: 24) ‘interessant en gewichtig’ gevonden. Vergelijk Gabelentz 1891: 349, 1901: 366 voor een soortgelijke

Zoals gezegd, in de gangbare literatuur wordt Hoogvliet geprezen als de eerste Nederlandse taalkundige die aandacht heeft gevraagd voor deze klasse van ‘bizondere woordjes’ (Hoogvliet 1903b: 6), een klasse die heel lastig te didactiseren is wanneer je bijvoorbeeld Nederlands aan buitenlanders geeft. In het Engels kun je gewoon zeggen: *Try!*, maar in het Nederlands wordt dat: *Probeer 't maar eens*, en moet je twee partikels aan de imperatief toevoegen (Hoogvliet 1901: 30). Maar hoe oorspronkelijk was Hoogvliet nu eigenlijk? Was hij inderdaad de eerste ‘in de geschiedenis’ (Van der Wouden) die zich serieus met deze materie bezig heeft gehouden? Merk op dat de bekende Engelse taalkundige Henry Sweet (1845-1912) – Hoogvliet heeft ooit met hem gecorrespondeerd – de term ‘sentence-words’ al vele jaren eerder heeft gebruikt (Sweet 1877: 470; cf. 1900: 19, 157). Volgens Sweet vormen ze ‘a variety of words which have the peculiarity of always forming a sentence by themselves [...]’ (1877: 500); ze omvatten de imperatief, de ‘adverbs’ *yes* en *no*, en interjecties zoals *alas!*

Een andere taalkundige met wiens werk Hoogvliet bekend was, is Georg von der Gabelentz geweest. In een artikel uit 1874-75 heeft Gabelentz al diverse opmerkingen over volzinwoorden gemaakt. Interessanter is het dat hij, wanneer hij het in zijn *Die Sprachwissenschaft* (1891, 1901²) over ‘Psychologische Modalität’ heeft, het volgende opmerkt:

Wenn ich den Befehl in verschiedene Formen kleide: ‘Gieb es mir!’ [...]

- wenn ich ihn fast zur Bitte abmildere: ‘Gieb es mir einmal! Gieb es mir nur! Gieb es mir doch!’ [...]

- wenn ich den Fragesatz jetzt kahl und kalt stelle: ‘Warst Du dort?’ – jetzt mit allerlei Hülfswörtern ‘denn’, ‘auch’, ‘nur’, ‘eigentlich’ auspolstere [...] (Gabelentz 1891: 453; 1901: 472).³

Vergelijk nu deze Duitse voorbeelden met enkele zinnnetjes van Hoogvliet:

(2)	Gieb es mir	Geef die boeken hier
	Gieb es mir einmal	Geef de boeken <i>'es</i> hier
	Gieb es mir nur	Geef de boeken <i>nu</i> hier
	Gieb es mir doch	Geef de boeken <i>toch</i> hier

Hoogvliet (1903a: 98) laat zien hoe enkele tientallen nieuwe zinnen kunnen worden gemaakt door vervanging en clustering van een paar invoegselwoorden in imperatiefzinnen (vergelijk voorbeeld 1 hierboven). Het lijkt erop dat Hoogvliets paradigmatische en syntagmatische exercities zowel een uitbreiding als een comfortabele *aemulatio* inhouden van de observaties van de Duitse geleerde. [200]

observatie over ‘ik’.

³ Een verwijzing naar deze passage vond ik bij Foolen 1993: 7.

Literatuur

- Bergmans, Luc
1988 'Significs and Linguistics'. *Methodology and Science*. 21: 275-295.
- Cherubim, Dieter
1996 'Gabelentz, (Hans) Georg (Conon) von der'. *Lexicon Grammaticorum. Who's Who in the History of World Linguistics*. Ed. by Harro Stammerjohann. Tübingen: Niemeyer, 320-321.
- Dèr Mouw, J.A.
1903 'Een Algemeene Spraakleer. *Lingua. Een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis* door Dr. J.M. Hoogvliet'. Noordegraaf 1987, 11-33.
- Foolen, Adrianus Peter
1993 *De betekenis van partikels. Een documentatie van de stand van het onderzoek, met bijzondere aandacht voor maar*. Diss. KU Nijmegen.
- Gabelentz, Georg von der
1874-75 'Weiteres zur vergleichenden Syntax'. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*. 8: 129-165.
1891 *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*. Leipzig: T.O. Weigel Nachfolger. (Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage hrsg. von Albrecht Graf von der Schulenburg. Leipzig: Tauchnitz, 1901; repr. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984. Mit einer Studie von Eugenio Coseriu neu herausgegeben von Gunter Narr und Uwe Petersen.).
- Hoogvliet, J.M.
1901 *De eerste maanden Engelsch volgens normale methode*. Amsterdam: S.L. van Looy.
1903a *Lingua. Een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis*. Amsterdam: S.L. van Looy.
1903b *Korte Nederlandsche Spraakleer*. Amsterdam: S.L. van Looy.
- Michels, L.C.
1952 'Georg von der Gabelentz als voorloper van de structurele taalkunde en de fonologie'. *De Nieuwe Taalgids*. 45: 17-19. (Met 'Verbetering', *NTg*. 45: 114).
- Noordegraaf, Jan
1987 *Dèr Mouw contra Hoogvliet. Universele Grammatika anno 1903*. Schiedam: Huis te Riviere Pers.
1997 'Gabelentz, Paardekooper en de eenzinsdeelproof'. *Voorlopig verleden. Taalkundige plaatsbepalingen, 1797-1960* door Jan Noordegraaf. Münster: Nodus Publikationen, 220-221.
2006 'Hoogvliet, Gabelentz en het Sjineesch. Uit de geschiedenis van de taaltypologie'. *Amicitia in Academia. Composities voor Els Elffers*. Onder redactie van Jan Noordegraaf, Frank Vonk & Marijke van der Wal. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen, 143-153

Reichling, Anton

1947 *Wat is Algemeene Taalwetenschap ?* Groningen & Batavia: J.B. Wolters. (Herdruckt in *Verzamelde studies over hedendaagse problemen der taalwetenschap* door Anton Reichling. Vierde druk. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1966, 7-23).

Sweet, Henry

1877 'Words, Logic and Grammar'. *Transactions of the Philological Society* 1875-6, 470-503.

1900 *A New English Grammar Logical and Historical*. Oxford: Clarendon Press.

[201]

Vismans, Romualdus Maria

1994 *Modal particles in Dutch directives: A study in Functional Grammar*. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam.

van der Wouden, Ton

1999 'Smeermiddelen van de taal. Partikels in het Nederlands'. *Onze Taal*. 68: 292-295.